

U završnom poglavlju Judt navodi da socijalna demokracija nije najbolji sustav za budućnost, ali da ne predstavlja ni neku idealnu prošlost. Ipak, moderna socijalna demokracija najbolja je opcija od svih koje danas imamo. Socijalna demokracija predstavlja kombinaciju prihvaćanja kapitalizma kao ekonomskog sustava te parlamentarne demokracije kao političkog sustava predstavničke vladavine koji osigurava zastupanje interesa većine stanovništva. Nasljeđe europske socijalne demokracije bilo je vrlo pozitivno u razdoblju nakon 1945. godine. Ali budućnost će biti pod snažnim utjecajem globalizacije. Rast nejednakosti u modernim društvima te ideje jednakosti unutar društva, ali i između različitih zemalja predstavljaju osnovu za redefiniranje socijalne demokracije i za njezinu novu ulogu u budućnosti.

Dubravko Radošević

izgrađen u zadnjih dvadesetak godina, ali posebice intenzivno u razdoblju 2003-2010. godine. Brojne korupcijske afere pokazuju sistemski karakter korupcije u Hrvatskoj uslijed slabe države. Moglo bi se reći kako u Hrvatskoj djeluje fenomen tzv. zarobljene države.

Prikaz

Günter Schabowski
**Wir haben fast alles falsch gemacht:
 die letzten Tage der DDR**

Ullstein Buchverlag, Berlin, 2009, 280 str.

Povodom 20. obljetnice pada Berlinskog zida Günter Schabowski, poznat i kao čovjek koji je 9. studenoga 1989. novinari- ma saopćio da je Zid otvoren, objavio je knjigu *Pogriješili smo u gotovo svemu: posljednji dani DR Njemačke*. Schabowski iz perspektive dugogodišnjeg rukovodioca Jedinstvene socijalističke partije Njemačke (SED) u formi intervjua s novinarom Frankom Sierenom progovara o kraju DR Njemačke, ali i o brojnim drugim intrigantnim temama vezanim uz 40-godišnju povijest te "klonirane države". Tematski, knjiga predstavlja tek jedno u nizu sličnih djela koja su u posthladnoratovskom razdoblju objavili bivši visoki dužnosnici DR Njemačke kao što su Egon Krenz, Margot Honecker ili pak Ralph Hartmann. Ipak, ono što Schabowskog kao autora bitno razlikuje od njegovih negdašnjih kolega decidirani je stav o propalom režimu kao totalitarnom i nečovječnom. Schabowski koji za sebe tvrdi da je iskreno i slijepo vjerovao u komunističku ideologiju, nakon pada Zida na kritički se način suočio s vlastitom prošlošću te s odgovornošću za sudjelovanje u samom vrhu vlasti jedne totalitarne države. Zajedno s brojnim drugim bivšim dužnosnicima Schabowski je zbog pucanja na građane koji su bježali na Za-

pad osuđen na zatvorsku kaznu. Ipak, on to nije doživio kao “pravdu pobjednika”, već kao priliku za odavanje poštovanja ubijenima te pružanje minimalne satisfakcije njihovim obiteljima.

Prvi dio knjige biografski je i retrospektivan. Schabowski se nakon pada Zida našao pred novim početkom te je, nastanivši se u zapadnom dijelu ujedinjene Njemačke, započeo karijeru anonimnog suradnika u jednom lokalnom listu, dok će tek nešto kasnije otpočeti njegov uspon u području političke analitike. Prije sloma pak autor je od 1978. do 1984. obnašao visoku funkciju glavnog i odgovornog urednika vodećeg nacionalnog dnevnog lista *Neues Deutschland*, a od 1984. član je Politbiroa SED-a te voditelj njegova berlinskog ogranka. Najveći dio svog života Schabowski je bio fasciniran koherentnošću svjetonazora komunističke ideologije koja je na svako pitanje nudila odgovor. Danas međutim odbacuje tu “ekonomiziranu sliku svijeta” koja je težila društvu bez protuslovlja. Takvo što, reći će, vodi direktno u propast jer je jedino kroz protuslovlja moguće permanentno korigirati društvo.

Jedna od važnijih povijesnih tema valoriziranih u ovoj knjizi ustanak je građana 17. lipnja 1953. Autor napominje da je riječ o prvom ustanku protiv socijalističkog društvenog poretka nakon Drugog svjetskog rata kojim su građani DR Njemačke na vlastitu inicijativu dobrano uzdrmali nametnuti im poredak. Neposredni je uzrok tog ustanka povećavanje radničkih normi te razni drugi pritisci države na građane, uključujući čak i konfiskaciju vrednijih osobnih stvari. Sve to rađeno je uz privolu Moskve te kako bi se “ubrzala izgradnja socijalizma” u ovom najisturenijem dijelu sovjetskog imperija. Osim toga

razlog ustanku je i politička nestabilnost u Sovjetskom Savezu gdje se nakon Staljinove smrti u ožujku 1953. vodila borba za vlast. Ustanak je bio popraćen brojnim štrajkovima kojima se zahtijevalo: ponovno uvođenje demokratskih odnosa u poduzeća, oslobađanje brojnih političkih zatvorenika, prestanak naoružavanja, ostavka vlade, slobodni tajni i izravni izbori te u konačnici i ujedinjenje Njemačke. Kako bi se spasio režim, Sovjeti su proglasili izvanredno stanje u Berlinu te u još 167 od 217 gradova i mjesta, a ulicama su počeli patrolirati tenkovi. Točan broj poginulih ni danas se ne zna, no procjenjuje se da je u lipanjskim danima ubijeno više od stotinu ljudi, dok se broj uhićenih penje na 15 000. Ustanak je osim toga neposredno rezultirao egzodusom više desetaka tisuća građana, kroz još poroznu granicu, u SR Njemačku. Prema Schabowskom, 17. lipnja dokaz je da su Nijemci osam godina nakon propasti nacizma prigrlili slobodu, ljudska prava i demokraciju. Uz to, nakon propasti ustanka građanima DR Njemačke postalo je jasno da ne mogu računati na pomoć Zapada, jer su antagonizmi konkurentskih društvenih poredaka na dulje vrijeme podijelili svijet.

Zanimljivo je da autor razmatrajući povijest DR Njemačke zastupa tezu o tihom antagonizmu između Moskve i Berlina koji je, bez obzira na proklamirano bratstvo i satelitski položaj DR Njemačke, ipak tinjao negdje u pozadini. Iz tog rakursa Schabowski objašnjava smjenu na poziciji generalnog sekretara SED-a 1971, kada je po nalogu Kremlja Walter Ulbricht zamenjen Erichom Honeckerom. Ulbricht se naime previše udaljio od sovjetskog kursa smatrajući da socijalizam predstavlja jedno samostalno razdoblje, dok je sovjetska

doktrina govorila o socijalizmu kao polovici puta u komunizam. Osim toga, postao je nepopularan zato što je opetovano isticao učinkovitost ekonomskog sustava planske ekonomije DR Njemačke, što je na sovjetskoj strani shvaćeno kao kritika na njihov račun. Takvo što Moskva jednostavno nije mogla tolerirati jer je model za izgradnju socijalizma bio Sovjetski Savez, a ne DR Njemačka. Honecker također, bez obzira na obećanje da će državu ponovo približiti Sovjetskom Savezu, nije vodio politici koja je u potpunosti bila na sovjetskoj liniji. Schabowski ističe da Sovjeti nisu s odobravanjem gledali na ogromna socijalna davanja Honeckerova režima, kojima je između ostalog tijekom 1970-ih sagrađeno preko dva milijuna stanova.

Iz politološke perspektive naročitu vrijednost u knjizi predstavlja analiza SED-a kao totalitarne stranke te različitih modaliteta kojima je stranka kontrolirala sve pore istočnonjemačkog društva. Stranačku elitu činio je Centralni komitet koji je brojio 200 članova, dok se na samom vrhu nalazio generalni sekretar kojem je u radu pomagao Politbiro sa svojih 26 članova. U Politbirou su se nalazili isključivo izabranici generalnog sekretara koji je kao glavni čuvar ideološke čistoće utjelovljivao zatvoreni identitet stranke. Zaključci Politbira, smatralo se, odražavaju izravan, situacijom izazvan, razvoj komunističke teorije, te su kao takvi bili imuni na bilo kakvu kritiku ostalih članova stranke. Bilo kakvo diskutiranje o mogućim alternativama od strane grupa ili pojedinaca bilo je shvaćano kao napad na centralnu vlast i etiketirano kao: “malograđansko”, “socijaldemokratsko omekšavanje”, “obrana klasnog neprijatelja” ili pak “napad na jedinstvo i čistoću stranke”. Centralni komitet upravljao je stranačkom

birokracijom i njezinom nomenklaturom, pa su tako negdašnji revolucionari pretvoreni u hijerarhijski ustrojenu vojsku službenika. Vladajuća uloga SED-a osiguravana je rigoroznom kontrolom svih aspekata društvenog života. Drugim riječima, stranka je bila slijepljena s državnim aparatom, ekonomijom, medijima, sindikatima te s vojskom i policijom. Članovi stranke nalazili su se posvuda, a generalni sekretar od samog je početka upravljao sigurnosnim aparatom. Putem “Nacionalnog fronta” SED je vršio utjecaj na druge dopuštene stranke (*Blockparteien*) i masovne organizacije, te je osiguravao većinu u umjetničkim i književnim društvima. Rezultat svega toga bila je totalna vlast SED-a nad državom i društvom.

Osvrćući se na ekonomski sustav DR Njemačke, Schabowski napominje da se tu radilo o potpunom izvlaštenju i podržavanju poduzeća čime je zakone tržišta u potpunosti zamijenila birokracija planske ekonomije. No 50 000 pisaačih stolova nije moglo zamijeniti inteligenciju, inicijativu i spremnost na rizike privatnih poduzeća, kao niti impulse tržišne ekonomije. Diktatura stranke koja je proklamirala primat politike nad ekonomijom dovela je do toga da su stranački zaključci počeli kršiti temeljne ekonomske zakonitosti. Produbljivanju krize samo je doprinio megalomanski Honeckerov socijalni program kojim je generalni sekretar nastojao zadobiti popularnost među građanima. U tako apsurdnoj situaciji određenu ulogu odigralo je i nikad javno izrečeno vjerovanje kako će se uz pomoć zapadnih kredita stvari pomaknuti u vlastitu korist. Naime, naivno se vjerovalo da će prije ili kasnije revolucija biti izvezena na Zapad, čime će se istovremeno riješiti i problem zaduženosti. Istočnonje-

mačko gospodarstvo moglo je opstati jedino izvozom na zapadna tržišta. Ipak, nedostatak repromaterijala, slaba investicijska klima te tromost planske ekonomije rezultirali su činjenicom da ostvareni izvoz nije bio u stanju ispuniti očekivanja. Osim toga dodatni je problem bio opća centralizacija dobiti poduzeća koja je na izvoznike djelovala demotivirajuće. Svi dobici uplaćivani su na centralni državni račun, nakon čega je Planska komisija po nalogu SED-a odlučivala koliko će se kojem poduzeću dati u sljedećoj godini kako bi se mogli ostvariti planirani ciljevi.

Interesantan dio knjige je i analiza medija kao instrumenata totalitarne moći. Mediji su predstavljali mehanizam samozavaravanja koji je funkcionirao bez ikakvih smetnji. Taj je mehanizam, reći će, na iracionalan način vršio razlikovanje između cjeline i njezinih dijelova, pa je tako sustav kao cjelina bio dobar iako njegovi sastavni dijelovi nisu tome govorili u prilog. Sva sredstva komunikacije formalno su postojala i u socijalizmu, no ona su bila instrumentalizirana. Mediji su bili jednodimenzionalni i nisu služili razmjeni mišljenja, već isključivo promoviranju vladajućeg rezona. U takvom sustavu novinari sebe nisu držali grotesknim (kao što to izgleda iz današnje perspektive), već su smatrali da predstavljaju važan instrument borbe za više ciljeve vladajuće stranke. Smatralo se da "biti na stranačkoj liniji" u jednom višem smislu znači biti objektivan, jer to je ujedno predstavljalo ponašanje u skladu s objektivnim razvojnim procesima. Schabowski ističe da je Honecker naročito volio medije, pa se tako često pojavljivao na televiziji, a u dnevnom listu *Neues Deutschland* znao je objavljivati i vanjskopolitičke komentare pod pseudonimom A. Z. Iro-

nična je, ali istinita, poznata Honeckerova izjava da u DR Njemačkoj ne postoji cenzura. Naime, novinari su bili do te mjere indoktrinirani i instrumentalizirani da formalna cenzura nije bila potrebna; stupanj autocenzure bio je sasvim dovoljan.

Razmatrajući odnose između DR Njemačke i Sovjetskog Saveza u vremenu perestrojke, Schabowski ističe blisku povezanost između Gorbačova i KGB-a. Gorbačov se naime u odnosima sa satelitskim državama nije toliko oslanjao na veze među bratskim komunističkim strankama jer u njih nije imao povjerenja. On se naime bojao da će vodeće osobe u komunističkim strankama satelitskih država odbaciti njegov reformski kurs. Stoga se oslonio na sovjetsku tajnu službu (KGB) jer je ona prema njemu kao čovjeku kojeg je uzdigao Andropov gajila visok stupanj povjerenja. Prema Schabowskom, Gorbačov je već 1987. razmatrao tko bi mogao zamijeniti Honeckera na mjestu generalnog sekretara. Ipak, putem KGB-a vrlo je brzo uvidio da situacija unutar istočnonjemačkog Politbira nije zrela za Honeckerovu smjenu. Kada je dvije godine kasnije, u listopadu 1989. Honecker, pod pritiskom uličnih nemira te masovnog egzodusa kroz pukotine željezne zavjese, ipak odstupio, nove okolnosti nisu više nudile prostor za provođenje neke istočnonjemačke perestrojke. Osim toga, Schabowski je općenito vrlo kritičan prema perestrojki koju naziva idejom bez sadržaja te pokušajem reformiranja političkog sustava koji za to nije bio sposoban.

Posljednji dio knjige fokusiran je na analizu političke scene Istoka Njemačke u periodu nakon ujedinjenja. Fokus je naročito usmjeren prema Stranci demokratskog socijalizma (PDS) kao izravnoj nasljednici

SED-a, a koja je u novije vrijeme preimenovala u Stranku ljevice (Die Linke). Za Schabowskog riječ je o opasnom reliktu prošlosti, o stranci koja se nije u stanju suočiti s vlastitom prošlošću, između ostaloga i zato što 80% njezinih pripadnika čine bivši članovi SED-a. Stranka ljevice u posljednje vrijeme značajno jača, te je na posljednjim saveznim izborima u listopadu 2009. izborila gotovo 12% poslaničkih mjesta u Bundestagu. Takav rezultat nije zapanjujući ako se uzme u obzir da je baza stranke na njemačkom Istoku, gdje u nekim saveznim državama za nju glasa blizu 30% biračkog tijela. Za Schabowskog riječ je o protestnoj stranci čiji su birači politički autisti.

Knjiga *Pogriješili smo u gotovo svemu: posljednji dani DR Njemačke* zanimljivo je i fascinantno štivo. Brojne stvari koje se u njoj iznose opće su poznate činjenice, no koncentrirane na jednom mjestu te ispri-

čane iz perspektive sudionika analiziranih događaja, one dobivaju naročitu dokumentarnu vrijednost. Ova knjiga, osim toga, čitatelja tjera na ponovno razmišljanje o socijalizmu i njegovoj ostavštini. Socijalizam je srušen i gotovo je sigurno da se u obliku u kojem je postojao u Istočnoj Europi nikad neće vratiti. Ipak, ako smo srušili socijalizam, to ne znači da smo automatski dobili demokraciju. Iskustvo tranzicije pokazuje da je put do izgradnje demokratskog društva dug i trnovit. Stranputice u totalitarizmu javljaju se na svakom koraku, te je tim više danas korisno analizirati različite aspekte totalitarnih društvenih poredaka. Demokracija kao alternativa totalitarizmu nije nešto samo po sebi razumljivo, već je to "fragilna biljka" koja može opstati samo u točno određenim uvjetima. Da završimo citirajući autora: "demokracija nikad nije potpuna, ona uvijek traži samu sebe, te isto tako nije imuna na pogreške".

Hrvoje Butković